

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISH YUZASIDAN METODIK TAVSIYALAR

Mamarizayeva Ma'muraxon Muhammadjonovna
O'zbekiston tumani 49-umumiy o'rta ta'lim maktabi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Ma'lumki, maktab ta'limi mazmuniga kirgan barcha bilimlar voqeylik qanday bo'lsa uni shundayligicha, hech bir qo'shimchalarsiz aks ettiradi. Pedagogni vazifasi o'quvchilarga ilmiy, haqqoniy bilimlarni asli holicha tushuntirishdan, ularni bilimlarini mustaqil o'rganishlarida o'zlashtirilgan haqiqatlar borliqdagi – inson ongidan tashqari ob'ektiv mavjud narsalarga muvofiqligini kafolatlaydigan yo'lga solishdan iboratdir. Hatto bolalar ta'limining birinchi pog'onasida olgan juz'iy bilimlar ham haqiqatni buzmasligi kerak.

Ona tiliga oid qiziqarli mavzularga krossvord, rebus va ijodiy izlanishga undaydigan mashqlarni kiritish mumkin. Bunday qiziqarli masalalar quyidagi didaktik talablarga javob berish kerak.

1. Qiziqarli masalalar tezkor va obrazli fikrlashni rivojlantirib, ularni yechish jarayonida ijodiy motivatsiya hosil qilishi.

2. Taqdim etilayotgan materialning o'quvchilar uchun yangi va qiziqarli bo'lishi.

3. O'quvchilarning o'quv-biluv faoliyati darajasini oshirish maqsadida topshiriqlarning mazmunida uni turli usullar bilan yechilishining ko'zda tutilishi.

4. Qiziqarli masalalarning yechish jarayonida bosqichma-bosqich o'quvchilarning ijodkorligini yuzaga chiqarishga yo'naltirilishi.

5. O'quvchilarning mustaqil ishlashini taminlash uchun topshiriqlarning variativ bo'lishi.

6. Topshiriqlarni o'quvchilarning fazoviy tasavvur va tafakkurini rivojlantirishga qaratilishi.

Ona tili o'qitishda krossvord va rebuslardan foydalanish o'quvchilarni zeriktirmaslikka, kimyo atamalaridan so'z boyligini oshirish va tez fikrlashga o'rgatadi. Ona tiliga oid rebursni tuzishda turmushda uchraydigan va o'quvchilarga ma'lum bo'lgan obyektlar, shakllar yoki tajribalarni tanlash maqsadga muvofiq. Rebusda berilgan turli hil obyektlar, shakllar va tasvirlar o'quvchilarga ma'lum bo'lgani uni o'qitishning hamma bosqichida qo'llash mumkin. O'quvchilarni fanga qiziqtirish, darsda qiziqarli masalalar va didaktik o'yinlardan unumli foydalanib faol o'quv – biluv jarayonini vujudga keltirish orqali o'quvchilarning grafik tayyorgarligi darajasini oshirish va kasbiy shakllantirish mumkin

Quyida O'quvchilarni fikrlashga undovchi dars ishlamasidan namuna keltrib o'tamiz

Mavzu: So`z turkumlari.

Darsning maqsadi;

Darsning ta'limiy maqsadi: So`z turkumlari nazaryasi bo'yicha o'quvchilar bilimini tekshirish .

Darsning tarbiyaviy maqsadi: Olingan bilimlarini kundalik hayotga qo'llay bilish malakasiga erishish.

Darsning rivojlantiruvchi maqsadi: O'quvchilarni so`z turkumlari bilan tanishtirish

Darsning shiori: *Intilganga to'le yor.*

Darsning uslubi: so`z turkumlari nazaryasi haqidagi tasavvurlarini kengaytirish aqliy hujum, fikrlar cho'qqisi, kim chaqqon , o'z-o'zini nazorat, zanjir usullaridan foydalangan holda aralash dars

Darsning jihozi: Yozuv doskasi, ilmiy materiallar va qo'lbola ko'rgazmalar va kartochkalar

Darsning rejasi:

- 1 .Aqliy hujum
- 2.Reaksiya tenglamalar tuzish
3. O'z-o'zini nazorat
- 4.Kim chaqqon
- 5.Qadamma -qadam
- 6.Kungaboqar
7. Baholash va uyga vazifa

Darsning borishi:

O'quvchilar bilan salomlashib, davomatni aniqlagandan so'ng, uyga vazifani tekshirib sinf o'quvchilarini 3 guruhga bo'laman. Guruhlar o'rtasida savol-javob asosida

"**Aqliy hujum** " uyushtiraman

- 1.*Qanday so`zlar mustaqil deyiladi?*
- 2.*Ot so`z turkumlari deb qanday so`zlarga aytiladi?*
- 3.*Mustaqil so`zlarga misollar?*
- 4.*Atoqli ot deb nimaga aytiladi?*

Ular o'quvchilar tomonidan aytilgan so`zlarni yozib beradi.

Masalan;

1-savol. Kitob,daftar,ruchka,stol,stul

3 "O'z-o'zini nazorat".Yangi mavzu nazorat ishi bilan boshlanadi.Bunda o'qituvchi ketma-ket savollar berdi, o'quvchilar esa unga mos keladigan javoblarini yozishi kerak. Masalan:

- 1.Kitob
- 2.Chiroyli
- 3.O`quvchi

4. Yugurmoq kabi so`zlarning so`z turkumini yozing.O`quvchilar esa bu paytda javoblarni yoza boshlaydilar. Yani;

1- o`quvchi

Kitob-ot so`z turkumi

2-o`quvchi

Chiroyli-sifat so`z turkumi

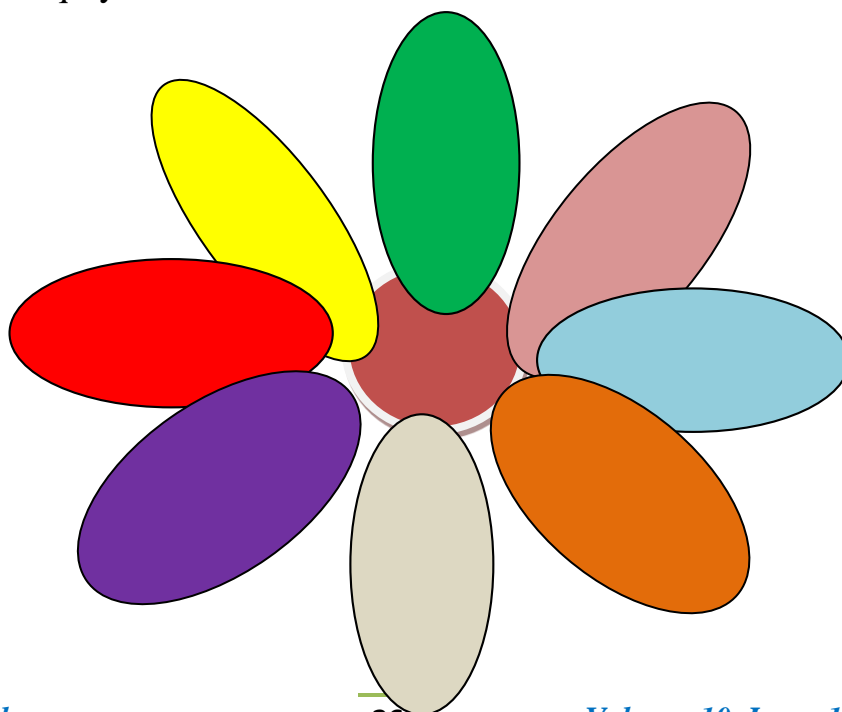
3-o`quvchi

Yugurmoq- fe`l so`z turkumi

4. "**Kim chaqqon** "o'yinida guruhlar aro so`z turkumlarning nomlari yozilgan idishlarning rasmlari tarqatiladi O'quvchilar ularni guruhlarga ajratishadi. Tez va to'g'ri bajargan guruh g'olib bo'ladi

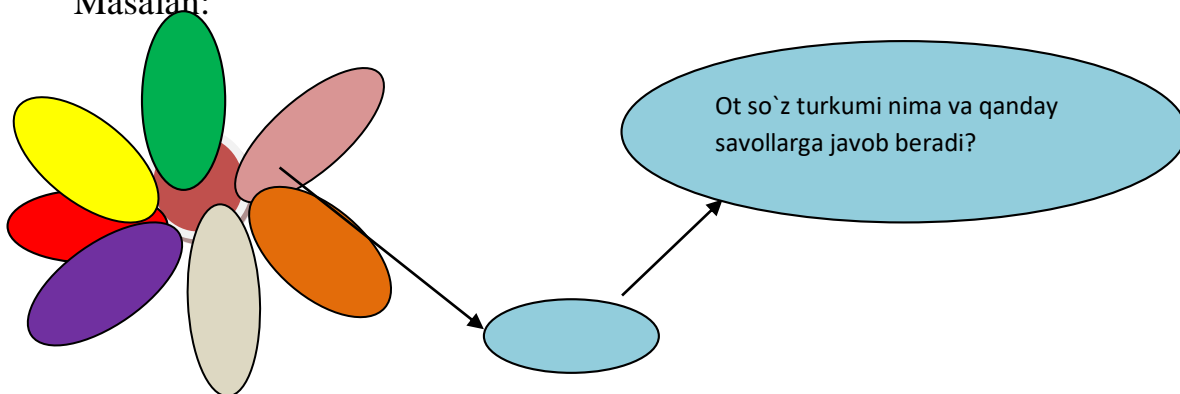
5. "**Qadamma - qadam**" o`yini. Bu o`yinni tashkil qilishdan oldin o`qituvchi oltita o`quvchini tanlab oladi (o`quvchilarni o`z ixtiyoriga ko`ra), va ularga mavzu yuzasidan savollar beriladi. Savollarga javob bergan o`quvchi bir qadam oldinga siljiy boshlaydi. Belgilangan masofani qaysi o`quvchi birinchi bosib o`tsa o`sha o`quvchiga eng yuqori baho qo`yiladi.

6. "**Kungaboqar o`yini**".O`quvchilarni fanga bo`lgan qiziqishlarini oshirish va o`tilgan mavzu yuzasidan bilimlarini tekshirish, mustaxkamlash maqsadida mavzu bo`yicha oldindan tayyorlab qo`yilgan yaproqchalar tarqatiladi, ya`ni bu yaproqchalarning orqasiga savollar yashiringan bo`ladi. Ba yaproqchalar quyidagi ko`rinishda terib qo`yiladi.

O`quvchi chiqib xohlagan yaproqchani olib undagi savolga, javob bera boshlaydi

Masalan:

Yangi mavzu bayoni. O'zbek tilida so'z turkumlari 12 ta bo'lib ular quyidagi guruhlariga bo'linadi:

1. Mustaqil so'zlar.
2. **Yordamchi so'zlar.**
3. Modal so'zlar.4.Undov so'zlar.5.Taqlidiy so'zlar.

So'z turkumlarining barchasi grammatik shaklga ega. biroq lug'aviy, grammatik ma'nosi va vazifasiga ko'ra turlichadir. 1. So'z turkumlari ma'no ifodalashiga ko'ra quyidagicha:

1. nomlovchi so'zlar: ot, sifat, son, fe'l, ravish.
2. ifodalovchi so'zlar: undov, modal so'z, yuklama, taqlidiyso'z.

d) **ko'rsatuvchi so'zlar: olmosh, bog'Iovchi, ko'makchi.**
2. Morfologik jihatidan o'zgarishiga ko'ra quyidagicha:

1. **morfologik jihatdan o'zgaradigan so'zlar : ot, sifat,son,olmosh,fe'l.**
2. **morfologik jihatdan o'zgarmaydigan so'zlar: ravish,bog'Iovchi,**

ko'makchi, yuklama.

3. Gapda sintaktik vazifa bajarishiga ko'ra quyidagicha:

1. **sintaktik vazifa bajaradigan so'zlar: ot, sifat, son,olmosh,fe'l, ravish, taqlidiy so'z.**

2. **sintaktik vazifa bajarmaydigan so'zlar: ko'makchi,bog'Iovchi, yuklama, undov so'z.** Modal so'zlar garchand gapbo'lagi bo'lmasada, gapda kirish, so'z vazifasini bajaradi.

Lug'aviy va grammatik ma'noga ega bo'lib, gapda biror gap bo'lagi vazifasini bajaradigan so'zlar **mustaqil so'zlar deyiladi**. Mustaqil so'zlarda yuqorida sanab o'tilgan bar uch xususiyat u yoki bu darajada mavjud. Masalan, **ot va fe'llarda** barcha turdagi (so'z yasovchi, shakl yasovchi, so'z o'zgartiruvchi) qo'shimchalarni olgan holda qo'llanish xususiyati mavjud bo'lganidek, **olmosh va sonda** bu xususiyatlar deyarli yo'q, yoki mustaqil so'zlardan **olmosh** lug'aviy jihatdan atama bo'la olmasligi bilan ham ajralib turadi. Ular gapda ot, sifat, son o'rnida qo'llanib, narsa- hodisaning nomi, miqdori belgisi bo'lmaydi. O'zbek tilida mustaqil so'zlar: **ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish**. Lug'aviy ma'noga ega bo'lmagan, so'z va gaplarni o'zaro bog'lash, ularga qo'shimcha ma'no berish uchun ishlatilib, gapda biror gap bo'lagi vazifasida qo'llanilmaydigan so'zlar **yordamchi so'zlar deyiladi**. Yordamchi so'zlarga **ko'makchi, bog'lovchi, yuklama** kiradi. Yordamchi so'zlar lug'aviy ma'no anglatmaydi. Masalan, **uchun, ammo, sayin, bilan, va** deganda hech narsani tushunmaymiz. Biroq, til tizimida bu so'zlarning ham o'ziga xos o'рни bor. Binobarin. ular so'z va gaplarni o'zaro munosabatlarini uyushtiradi (ko'makchi), so'zva gaplarni o'zaro bog'laydi (bog'lovchi), so'zlarga, ba'zan gapga qo'shimcha ma'no beradi (yuklama). Shunga ko'ra yordamchi so'zlar hani til tizimidagi o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lgan so'zlardir.

Modal so'zlar. So'zlarning fikrga yoki fikming borliqqabo'lgan munosabatini ifodalaydi. Garchand, modal so'zlar lug'aviy ma'no bildirmasa-da, turli modal ma'nolarni: **tasdiq, inkor, taxmin, gumon** ma'nolarini ifodalaydi. Gapda esa kirish so'z, yoki kirish gap vazifasida keladi.

Foydalanilagn adabiyotlar :

1. Tolipov O'., No'monova N. O'quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. G'Y Xalq ta'limi. 2002/ 4.25 b.
2. Begmatov U.E. Umumiy o'rta maktablarda tashqari ishlarni dars bilan boqlashning nazariy-metodologik asoslari. Diss...kand.ped.nauk.T.2004.-
3. Asqarov I.R., To'xtaboyev N.X., G'opirov K.G'. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darslik.- Toshkent